

ანა ლომაძე

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო

პლატონი, არისტოტელე და ავგუსტინე რწმენის, ცოდნისა და სიბრძნის შესახებ

საკვანძო სიტყვები: პლატონი, არისტოტელე, ავგუსტინე, რწმენა, ცოდნა, სიბრძნე

შესავალი

მე-12 საუკუნეში მონაზონმა ჰერადა ლანდსბერგელმა შექმნა დასურათებული ენციკლოპედია „Hortus deliciarum“ („სიამენი ბაღისანი“), რომელიც მოიცავდა ინფორმაციას იმდროინდელი მეცნიერებების შესახებ. ენციკლოპედიის მინიატურებს შორის ერთ-ერთ გამორჩეულად პოპულარულზე აღბეჭდილია ფილოსოფია და მის გარშემო წრიულად განლაგებული შვიდი თავისუფალი მეცნიერება, გამოსახულნი ქალთა სახით. ქალების ფიგურების მიერ შექმნილი წრის მიღმა ჩანს ოთხი მამაკაცი – იმ პოეტთა და გრძნეულთა სიმბოლონი, რომელთა სიტყვაც ჭეშმარიტებას კი არ ამჟღავნებს, არამედ ფარავს. ფილოსოფიისა და თავისუფალ მეცნიერებათა წრეში მინიატურის ავტორმა ადგილი მიუჩინა მხოლოდ ორ მამაკაცს – სოკრატესა და პლატონს, რომლებიც გულდასმით იწერენ ქალბატონი ფილოსოფიის სიტყვებს.

ეს მინიატურა კარგად გამოხატავს იმ მიმართებას, რომელიც იკვეთებოდა ფილოსოფიურ შემეცნებასა და სოკრატესა და პლატონის ფიგურებს შორის როგორც ანტიკურ, ასევე შუა საუკუნეებ-

ის პერიოდში. ფილოსოფია წარმოუდგენელი იყო სოკრატეს, პლატონის და ასევე პლატონის მოსწავლის – არისტოტელეს გარეშე. დასავლეთევროპულ უნივერსიტეტებში კურიკულუმები შუა საუკუნეების მიწურულსაც კი ძირითადად შედგებოდა პლატონისა და არისტოტელეს ტექსტებითა და მათ ნაშრომებზე გაკეთებული კომენტარებით.¹ დასავლური ფილოსოფიის ისტორიაში მათი მნიშვნელობა უფრო გვიანდელ ტრადიციებშიც არაერთხელ აღუნიშნავთ. მაგალითად, მე-20 საუკუნის ინგლისელმა ფილოსოფოსმა, ალფრედ ნორთ უაიტჰედმა დაწერა, რომ ევროპული ფილოსოფია სხვა არაფერია, თუ არა კომენტარები პლატონის იდეებზე.² ბრიტანიკის ენციკლოპედიაში კი არისტოტელე მოიხსენიება, როგორც პირველი ნამდვილი მეცნიერი და პირველი ფილოსოფოსი, რომელიც ჩასწვდა დაკვირვებისა და მეცნიერულ მეთოდში თეორიის მიმართების მნიშვნელობას.³

ერთი მხრივ, მართალია პლატონისა და არისტოტელეს შეხედულებები ევროპულ ფილოსოფიაში შემეცნების ბუნების კვლევისას დიდ როლს ასრულებს, მაგრამ, მეორე მხრივ, მათ თეორიებში არაა და ვერც იქნება გათვალისწინებული რელიგიურ ხედვათა გავლენები, რომლებიც განსაკუთრებულად გაძლიერდა გვიანი ანტიკურობიდან მოყოლებული და მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა დასავლური სააზროვნო ტრადიციის ჩამოყალიბებაში. რაც შეეხება კონკრეტულად შემეცნების თეორიას, აქ რელიგიური ინტერესებიდან გამომდინარე, საჭირო გახდა, ხელახლა გადასინჯულიყო ცოდნისა და რწმენის ურთიერთმიმართების საკითხი. ეს საკითხი გამოწვილვით აქვს განხილული ქრისტიანი მამებიდან ერთ-ერთ ყველაზე გავლენიანსა და მნიშვნელოვან მოაზროვნეს, ავგუსტინეს.

¹ Kenny and Pinborg 2008, 18-19.

² Whitehead 1979, 39.

³ Encyclopædia Britannica 2008, 12.

ამ სტატიის მიზანია შემეცნების თეორიის ბუნება, კონკრეტულად კი ცოდნისა და რწმენის მიმართება წარმოაჩინოს ზემოთ აღნიშნული სამი მოაზროვნის ტექსტებზე დაყრდნობით. ამ ორ ცნებას შორის კავშირისა და მათი განსხვავებულობის წარმოსაჩენად კარგ საფუძველს ქმნის კიდევ ერთი ეპისტემოლოგიური ცნება – სიბრძნე, რომელიც აქტიურად გამოიყენებოდა სამივე მოაზროვნესთან შემეცნების ბუნების განხილვისას.

გარდა იმისა, რომ რწმენის, ცოდნისა და სიბრძნის მიმართებების დადგენა და ურთიერთშედარება ამ სამ ავტორთან საინტერესოა ფილოსოფიის ისტორიის თვალსაზრისიდან გამომდინარე (რამდენადაც საუბარია ფილოსოფიური ტრადიციის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ფიგურებზე), ვფიქრობ აღნიშნული თემა ასევე უკავშირდება იმ საკითხებს, რომლებიც დღესაც აქტუალურია შემეცნების თეორიაში: რა როლი აქვს რწმენას შემეცნებაში? შესაძლებელია რწმენისაგან სრულიად დამოუკიდებელი ცოდნის არსებობა? რწმენასა და ცოდნას საერთო ობიექტები აქვს, თუ სხვადასხვა? რა არის თავად ცოდნა? რას გულისხმობდნენ ფილოსოფოსები ცნებაში სიბრძნე და როგორ მოხდა, რომ დღეს იმ დისციპლინაში, რომლის სახელიც ითარგმნება როგორც სიბრძნის სიყვარული, სიბრძნის ცნება ნაკლებად ცენტრალურია? პლატონის, არისტოტელესა და ავგუსტინეს შეხედულებების გადახედვა და ერთმანეთთან შედარება, ვფიქრობ მცირე წვლილს შეიტანს ამ საკითხების განხილვის საქმეში.

პლატონის ხედვა

პლატონი გამოყოფს შემეცნების ორ სახეს: გრძნობადს და გონითს. როგორც ზოგადად შემეცნება, ასევე კონკრეტულად გრძნობადი შემეცნების უნარი არ არის დამახასიათებელი ყველა მყოფისათვის – ქვას, მდინარესა თუ ვარსკვლავს არ გააჩნია შემეცნების უნარი. საჭიროა განსაზღვრული მახასიათებლები, რომელთა საფუძველზეც შეეძლება მყოფს შემეცნება. როცა საქმე გრძნო-

ბად შემეცნებას ეხება, ძნელი არ არის იმ წინაპირობების გამოკვეთა, რომელთა საფუძველზეც ენიჭება ეს უნარი მყოფს. იმისათვის, რათა ინდივიდს შეეძლოს შეგრძნება, საჭიროა გრძნობის ორგანოები,⁴ რომელთა საფუძველზეა შესაძლებელი ხუთი გრძნობა: ხედვა, სმენა, ყნოსვა, გემო და შეხების შეგრძნება.⁵

თითოეული შეგრძნება უნიკალურია და იძლევა სრულიად ურთიერთგანსხვავებულ შემხებლობას სამყაროსთან. ის, რაც აღიქმება ხედვის მეშვეობით (ფერები), ვერ მოგვეცემა სმენით და პირიქით, რაც გვესმის (ხმები), ვერ დაინახება (*Tht.* 185a1-185a4). არის საგანთა ნაწილი, რომლებიც მხოლოდ ერთი კონკრეტული შეგრძნების საფუძველზე მიეცემა ინდივიდს და მისი აღქმა საერთოდ შეუძლებელია სხვა გრძნობების მეშვეობით. მაგ. მელოდიას სხვა შეგრძნებების მეშვეობით ვერ აღიქვამდა ინდივიდი, რომ არა სმენის უნარი. შესაძლოა შეგრძნებათა ბაღეში ერთი და იგივე საგანი მოხვდეს, მაგრამ ის სრულიად განსხვავებული პერსპექტივიდან დაიშორება თითოეული მათგანის წყალობით. მართალია, შეგრძნებებზე რეფლექსიისას შესაძლებელია მათი ცალ-ცალკე განხილვა და ურთიერთგანსხვავებულობის ხაზგასმა, მაგრამ კონკრეტული საგნების წვდომისას შესაძლებელია მათ მოგვეცნენ ერთიანი აღქმა (αἴσθησις).

⁴ ქართულ ენაში სიტყვა „შეგრძნება“ სხვადასხვა მნიშვნელობით გამოიყენება. ერთი მხრივ, ის აღნიშნავს გრძნობის ორგანოების საფუძველზე მიღებულ შეგრძნებებს (ხედვის შეგრძნება, სმენის შეგრძნება, ყნოსვის შეგრძნება და ა.შ.). მეორე მხრივ, შეგრძნება ეწოდება ემოციებსა და განწყობებსაც (სიხარულის შეგრძნება, სევდის შეგრძნება, სიძულვილის შეგრძნება და ა.შ.). ამ სტატიაში ეს სიტყვა გამოიყენება მხოლოდ პირველი მნიშვნელობით.

⁵ შეგრძნებათა ტიპებზე საუბრისას პლატონი სხვადასხვა ნაშრომში სხვადასხვა ჩამონათვალს გვთავაზობს. „თეეტეტში“ შეგრძნებათა მაგალითებად მოჰყავს ხედვა, სმენა, ყნოსვა, სიცივისა თუ სიცხის შეგრძნება (*Tht.* 156b5). „ფედონში“ ის ასახელებს ხედვასა და შეხებას და ამატებს, რომ არის კიდევ სხვა მსგავსი ტიპის შეგრძნებები (*Phd.* 75a3-75a5). მათ ჩამოთვალასა და სისტემატურად განხილვაში უფრო თანმიმდევრულია არისტოტელე, რომელიც ხუთ გრძნობას ცალ-ცალკე განიხილავს *De Anima*-ს მეორე წიგნში.

საინტერესოა, რა კავშირი აქვს შეგრძნებებსა თუ აღქმას ცოდნასთან (ἐπιστήμη) – პლატონისათვის შემეცნების ყველაზე მაღალ ფორმასთან. შესაძლებელია თუ არა აღქმა, რომელშიც ყველა შეგრძნება ერთიანობაში მოგვეცემა, გაიგივებული იყოს ცოდნასთან? პლატონი იტყობდა, რომ ცოდნისა და აღქმის ერთმანეთთან გაიგივება არ შეიძლება (*Tht.* 183c3-183c4). შეგრძნების მეშვეობით არ ხდება ჭეშმარიტების წვდომა (*Tht.* 186c8-186c10). გრძნობადი შემეცნება ხელს კი არ უწყობს, არამედ უშლის ცოდნის მიღებას (*Phd.* 65a9-65b6). მაშასადამე, საჭიროა შემეცნების სხვა ფორმის მოძიება, რომელიც ნათელს გახდის, რა არის ცოდნა და როგორ ხდება ცოდნის მეშვეობით ჭეშმარიტების წვდომა.

ძველ ბერძნულ ფილოსოფიაში არსებობდა შეხედულება, რომ ცოდნა ჭეშმარიტი რწმენის (δῆξα) იგივეობრივია. მართალია ცოდნა ვერ გაიგივდება ნებისმიერი ტიპის რწმენასთან, თუმცა ის არის ჭეშმარიტი რწმენა (*Tht.* 187b5-187b6). პლატონი ცოდნის ამგვარ განმარტებასაც უარყოფს. ის მიიჩნევს, რომ რწმენათაგან საუკეთესოც კი, ცოდნის გარეშე, დაუსაბუთებელია. ისინი ჰგვანან იმ ბრმა ადამიანებს, რომლებიც შემთხვევის წყალობით დაადგნენ სწორ გზას (*Resp.* 506c6-506c10). რწმენის მეშვეობით მყოფთა წვდომისა და მათ შესახებ ჭეშმარიტება/მცდარობის დადგენის მცდელობა ჰგავს საცერით ჰაერის გაცრის მცდელობას.

ამგვარად, გრძნობად შემეცნებასთან და რწმენასთან არ აქვს კავშირი ცოდნას და ის უნდა ვეძიოთ გრძნობადის პარალელურ, გონით შემეცნებაში. გრძნობადისაგან განსხვავებით, რომლის ობიექტიც არის წარმავალი, გონითი წვდება მარადიულს, უცვლელს (*Phd.* 79a1-79a10). სწორედ ამ მარადიულსა და უცვლელს უკავშირდება ცოდნა.

პლატონისათვის მარადიული და უცვლელია ყველაფერი, რაც უშუალოდ გრძნობადი შემეცნებით არ მოგვეცემა, მაგრამ რასაც მაინც წვდება ადამიანი. ასეთია, მაგალითად, მშვენიერება. ინდივიდს შეუძლია მშვენიერების განჭვრეტა ისეთ მყოფებში, რომლე-

ბიც აბსოლუტურად განსხვავდებიან მათი გარეგნული მხარის, მათი ჟღერადობის, მათი სურნელის თვალსაზრისით. მიუხედავად იმისა, რომ გრძნობადი მონაცემები ვერ იჭერს საერთოს მშვენიერ ბავშვს, მშვენიერ ყვავილსა თუ მშვენიერ მელოდიას შორის, ინდივიდს მაინც შეუძლია აღიქვას ყველა მათგანში რაღაც საერთო – მშვენიერება. მშვენიერებასთან ერთად გრძნობადი შემეცნებისათვის მიუწვდომელია და, შესაბამისად, გონით საწვდომი ცოდნის ობიექტები არიან მათემატიკური ობიექტები, სამართლიანობა, სიჯანსაღე, სიდიდე, ძალა, სიკეთე (*Phd.* 65d1-65e5).

მაგრამ თუ არა გრძნობადი ორგანოების მეშვეობით, როგორ იღებს ინდივიდი ცოდნას მარადიული და უცვლელი იდეების შესახებ? როგორ ჭვრეტს, მაგალითად, ის მშვენიერებას? მას შესაძლოა უნახავს კონკრეტული მშვენიერი ობიექტები, მაგრამ როგორ ხვდება, რომ ისინი მშვენიერია მაშინ, როცა არასოდეს უნახავს თავისთავადი მშვენიერება? ამის ასახსნელად პლატონი იყენებს მოგონების თეორიას. როცა ინდივიდი აზროვნებს მშვენიერებაზე, სიკეთეზე, მათემატიკურ ობიექტებზე და სხვა არაგრძნობად საგნებზე, ის ამ დროს იხსენებს იმას, რაც მის სულში მის დაბადებამდე იყო, იხსენებს თანშობილ იდეებს (*Phd.* 21). ფერების, ხმებისა და სხვა გრძნობადი საგნებისაგან განსხვავებით, რომელსაც პირდაპირ იმეცნებს ინდივიდი, მშვენიერება, სიკეთე და სხვა თანშობილი იდეების გახსენება ხდება მაშინ, როცა ის ჭვრეტს იმ წარმავალ საგნებს, რომლებიც ამ იდეების მინაბადი არიან.

მეტნაკლებად უკვე გამოიკვეთა პლატონის მოსაზრებები რწმენისა და ცოდნის შესახებ და ამ უკანასკნელის უპირატესობაზე პირველთან მიმართებით, თუმცა ჯერჯერობით არაფერი არ გვითქვამს სიბრძნის შესახებ. პლატონისათვის სიბრძნე (σοφία) და ცოდნა ერთი და იგივე რამაა (*Tht.* 145e5). რამდენადაც თავად ცოდნის მისეული გაგება, დაწყებული მარადიული და უცვლელი ობიექტების ეკლექტური ჩამონათვალით და დამთავრებული მოგონების თეორიით, პასუხებზე მეტ კითხვებს აჩენს, ამიტომ სა-

სარგებლო იქნება ამ ბუნდოვანი მტკიცებების განხილვა სიბრძნის ცნების ფონზე. პლატონის „აპოლოგიაში“ ნათქვამია, რომ ყველაზე ბრძენ ადამიანად, დელფოს ორაკულის მიერ, აღიარებული იყო სოკრატე. რატომ არის სოკრატე ყველაზე ბრძენი ადამიანი? რაში მდგომარეობს მისი სიბრძნე? ამ კითხვის პასუხად წარმოათქმევინებს სოკრატეს პერსონაჟს პლატონი ცნობილ მოსაზრებას: მან იცის, რომ არაფერი არ იცის და ამიტომაც არის ბრძენი (Ap. 21d1-21d9). სიბრძნე არის ცოდნა, რომელიც აცნობიერებს ნებისმიერი პოზიტიური ცოდნის საექვოობას.

ზოგიერთი მკვლევარი სიბრძნის მსგავს განმარტებას უწოდებს ეპისტემოლოგიურ თავმდაბლობას.⁶ პლატონის შემოქმედება მართლაც მოიცავს ბევრ არაერთ ეპისტემოლოგიურ თავმდაბლურ ნაბიჯს. იდეების თეორიაც კი, რომელიც თუ არა მის უმნიშვნელოვანეს, ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს თეორიად ითვლება, თავად მას უარყოფილი აქვს „პარმენიდეში“ (Prm. 130a–134e).

პლატონი საკმაოდ მაღალ სტანდარტებს უყენებდა ცოდნას: ის არ უნდა ეფუძნებოდეს გრძნობად მონაცემებს, მისი ობიექტი არის არა წარმავალი, არამედ მარადიული და უცვლელი. შესაბამისად, ცნობიერების ბევრი შინაარსი, რომელიც ცოდნის სახელით სარგებლობს, მისი შემეცნების თეორიიდან გამომდინარე, წარმოჩინდება როგორც რწმენები. ალბათ სწორედ ამ მაღალი სტანდარტების პირდაპირპროპორციულად იზრდება პლატონის მიერ საკუთარივე თეორიებში დაექვება.

პლატონის ეპისტემოლოგია, მისი შეხედულებები რწმენის, ცოდნისა თუ სიბრძნის შესახებ ავტორის მერყევობისა და უტყუარი პოზიტიური ცოდნის უარყოფის გამო ხომ არ რჩება ცარიელი? ასე არ არის, რადგან შესაძლოა სწორედ ნეგატიურობაში, ცოდნის მიღების მიუღწევადობის გამოკვეთაში, ცოდნებად გასაღებული რწმენების უკუგდებაში დავინახოთ პლატონის ეპისტე-

⁶ Ryan 2020, 1-2.

მოლოგიის ღირსება. ამ ნეგატიურობის მეშვეობით ფილოსოფოსი, ანუ სიბრძნის მოყვარული თავიდან დგება დასაწყისის წინაშე. იმ დასაწყისის წინაშე, რომელშიც ცოდნის სახელით შეფარული რწმენების სქელი ფარდა გამჭვირვალე ხდება და შემმეცნებელი ხელახლა დგება შესამეცნებელი სამყაროს წინაშე.

შემმეცნებელი ხვდება, რომ ყველაფერი, რაც აქამდე ცოდნად მიუღია, მთელი ცხოვრება მღვიმეში დაბმული ადამიანის ბნელ რწმენებს ჰგავს. ყველაფერი, რაც ნამდვილად მიუჩნევია, ხისა თუ ქვისაგან გამოთლილი ფიგურების აჩრდილებივითაა, რომლებსაც დაბმული ადამიანი ერთადერთ განათებულ კედელზე შესცქერის და ვერც წარმოუდგენია, რომ ამის (გრძნობადი შემეცნებისა და ცოდნებად გასაღებული რწმენების) მიღმა არსებობს რამე სხვა. პლატონი ამბობს, რომ ის, ვინც თავს გაითავისუფლებს და ნამდვილ სამყაროს იხილავს მღვიმის მიღმა, აუცილებლად დაბრუნდება, რათა მის შესახებ სხვებსაც უთხრას (*Resp.* 514a-517a). მისი სათქმელი შესაძლოა დაიყოს ნეგატიურ და პოზიტიურ ნაწილებად. მისი ნეგატიური ნაწილი გულისხმობს რწმენების სიყალბის ჩვენებას – აჩრდილთა ბატონობის მსხვრევას, ხოლო პოზიტიური გულისხმობს ნამდვილი, მღვიმის ზემოთ არსებული სამყაროს შესახებ ცოდნის გადაცემას. როგორც უკვე ითქვა, პლატონი თავის დიალოგებში ხშირად იჭერს მისი თეორიის პოზიტიური ნაწილისაგან დისტანციას, რაც კიდევ უფრო მეტ სიმტკიცეს ანიჭებს მის ნეგატიურ ნაწილს.

არისტოტელეს ხედვა

პლატონისაგან განსხვავებით, არისტოტელე გრძნობად და გონით შემეცნებას პარალელურ შემეცნების ფორმებად არ მიიჩნევს. მის ფილოსოფიაში ისინი არიან ერთი შემეცნების ორი საფეხური. გრძნობადი მონაცემები არის აუცილებელი საწყისი შემეცნებისა. „ვისაც შეგრძნება არა აქვს, ის ვერც ვერაფერს შეისწავლის და ვერც გაიგებს“ (*De an.* 432a6-432a7). არისტოტელეს ამ შე-

ხედულებას მოგვიანო პერიოდის არისტოტელიკოსებმა, პერიპატეტიკოსებმა მოუფიქრეს ფორმულირება, რომელიც შემდგომ ემპირიკოსების დევიზად იქცა: „არაფერია გონებაში ისეთი, რაც მანამდე შეგრძნებაში არ ყოფილა“ (“Nihil est in intellectu quod non prius in sensu”).⁷ ინდივიდი გრძნობადი შემეცნების საფუძველზე ხელავს წყალს, ესმის მისი ჩამოსხმის ხმა, ეხება მას და შეიგრძნობს მის სიცივეს, ანუ აქვს კონკრეტული წყლის წვდომის უნარი. სწორედ ამ გრძნობადი მონაცემების საფუძველზე ხორციელდება გონითი შემეცნება. ინდივიდს აქვს რა გრძნობადი წვდომა წყალთან რამდენჯერმე, ის ახერხებს ამ გრძნობადი მონაცემების საფუძველზე გამოარკვიოს, რომელი თვისებაა ზოგადად წყლისათვის შემთხვევითი და რომელი არის მუდმივად განმეორებადი. ინდივიდს უკვე შეუძლია იცოდეს, რა არის წყალი, წვდეს მის არსს, რაობას, ანუ მოიხელთოს წყალი ზოგადად. ამგვარად, აქ საქმე გვაქვს არა ერთმანეთის პარალელურ ორ შემეცნებასთან, რომელთაგანაც ერთი მეორეს ხელს უშლის, არამედ ეს არის ერთი შემეცნების ორი ნაწილი, რომლებიც იმეცნებენ ერთსა და იმავე ობიექტს. წყლის არსი, ანუ ზოგადად წყალი ვერ იარსებებდა, რომ არა კონკრეტული წყალი და მასზე დაკვირვების შესაძლებლობა (იგივე შეიძლება ითქვას მშვენიერების, სიკეთისა თუ ყველა იმ იდეის შესახებ, რომელთა წვდომაც, პლატონის აზრით, გაცილებით მარტივია მაშინ, როცა გრძნობადი შემეცნება არ უშლის შემეცნებელს ხელს). ეს უბრალოდ სულს აქვს უნარი, რაც სინამდვილეში ერთია (კონკრეტული წყალი და წყლის არსი), წარმოიდგინოს როგორც ერთმანეთისაგან განცალკევებული (*De an.* 429b10- 429b11).

არისტოტელე მასწავლებლისაგან განსხვავებულ აქცენტებს სვამს სულის შესახებ მსჯელობის შემთხვევაშიც. პლატონი

⁷ ეს ფრაზა, აღებული პერიპატეტიკოსებისაგან, გვხვდება თომა აქვინელის *De veritate*-ში. იხ. *Macmillan Encyclopedia of Philosophy* 1969, 106-107.

გრძნობადისა და გონითის შეპირისპირების ჰარალელურად ერთმანეთთან აპირისპირებს სხეულსა და სულს. ის მიიჩნევს, რომ სული უკეთ შეიმეცნებს მაშინ, როცა მას სხეული და გრძნობის ორგანოების მიერ მიწვდილი მონაცემები არ ამღვრევს (*Phd.* 65a1-65c8). არისტოტელე კი, ამის საპირისპიროდ, ცდილობს გამოკვეთოს სულის ის მახასიათებლებიც, რომლებიც აშკარა კავშირშია სხეულთან. ის მიიჩნევს, რომ უსულოსა და სულიერ მყოფებს ერთმანეთისაგან ის განასხვავებთ, რომ ეს უკანასკნელნი არიან ცოცხლები. ხოლო ცოცხალი ეწოდება ისეთ მყოფს, რომელსაც აქედან ერთი მაინც ახასიათებს: შეგრძნება, გონება, მოძრაობა, ზრდა, კვება (*De an.* 413a21-413a34).

როგორ მოქმედებს გრძნობადისა და გონითის მორიგება არისტოტელესთან რწმენისა და ცოდნის ურთიერთმიმართებაზე? ზემოთ ნაჩვენები იყო, რომ პლატონი სწორედ გრძნობადისა და გონითის შეპირისპირების საფუძველზე აპირისპირებდა რწმენასა და ცოდნასაც. არისტოტელესთან ეს უკვე აღარაა საჭირო: მის ხელვაში ცნობიერების ეს ორი ფორმა ჰარმონიულად თანამყოფობს. რწმენის ობიექტი არის შემთხვევითი საგნები. ეს საგნები ზოგჯერ არსებობენ და ზოგჯერ – არა; მათზე გამოთქმული მოსაზრებებიც ზოგჯერ ქეშმარიტია და ზოგჯერ – მცდარი (*Metaph.* 1051b14-1051b15). კონკრეტული ადამიანი, კონკრეტული ქვა, კონკრეტული წყალი სწორედ რწმენის ობიექტები არიან. ამგვარად, რადგანაც რწმენის ობიექტი ცვალებადია, რწმენას სჭირდება მუდამ სდიოს მას, მუდამ ამოწმოს ის. მაგრამ ცვალებადის გვერდით არსებობენ უცვლელი საგნები, რომელთა შესახებ გამოთქმული აზრი, არ შეიძლება იყოს ზოგჯერ მცდარი და ზოგჯერ ქეშმარიტი (*Metaph.* 1051b15-1051b17). ასეთი საგნები ცოდნის ობიექტები არიან. ცოდნა, რწმენისაგან განსხვავებით, მუდამ ქეშმარიტია. ინდივიდმა ან იცის რაღაც, ან არ იცის. ცოდნის მცდარობა არ არსებობს (*Eth. Nic.* 1142b10). ორჯერ ორი მუდამ ოთხი იქნება. ინდივიდს ან აქვს ამის ცოდნა, ან – არა. თუ ვინმე ამბობს, რომ ორჯერ

ორი არის ხუთი, მას აქვს არა მცდარი ცოდნა, არამედ საერთოდ არ აქვს ცოდნა.

ცოდნას ამ უპირატესობას რწმენასთან მიმართებით (იყოს მუდამ ჭეშმარიტი), აძლევს მისივე ობიექტების უცვლელობა. ამიტომ არის ის განსაკუთრებული მნიშვნელობის. მაგრამ ასევე სასარგებლოა ჭეშმარიტი რწმენების არსებობა. რომ არა ჭეშმარიტი რწმენა, ინდივიდს საერთოდ არ ექნებოდა ცვალებადი საგნების, მათ შორის საკუთარი თავის, შესახებ ჭეშმარიტი თუ მცდარი წარმოდგენების ჩამოყალიბების უნარი.

არისტოტელე მიიჩნევს, რომ ინდივიდი მხოლოდ ცოდნის მეშვეობით ვერ იპოვნის და არც არის საჭირო იპოვნოს მისთვის საინტერესო ყველა კითხვაზე პასუხი. ზოგჯერ მას შეუძლია დაეყრდნოს ენდოქსას (ἐνδοξα), ანუ სანდო რწმენებს (*Top.* 161b34-8). სანდო რწმენას ის უწოდებს ისეთ რწმენას, რომელმაც არაერთი შემოწმება გაიარა და დაიმსახურა უმრავლესობის ნდობა (*Top.* 100b21-100b23). ის რწმენები, რომლებიც უმრავლესობისა და გამოცდილი, ასაკიანი ხალხის მიერ არის აღიარებული, არ უნდა იყოს მცდარი, პირიქით, ისინი სანდოა (*Eth. Nic.* 1098b26-9). მაილს ბერნიეტი მიიჩნევს, რომ არისტოტელე იყო ის უიშვიათესი ძველი ბერძენი ფილოსოფოსი, რომელიც აფასებდა სხვების რწმენა-წარმოდგენებს, იქნებოდნენ ესენი სხვა ფილოსოფოსები, თუ ჩვეულებრივი ადამიანები. თუ რწმენა იმსახურებდა აბსოლუტური უმრავლესობის ნდობას, ის არისტოტელესთვისაც სანდო იყო. მეტიც, ის მეცნიერებას აფუძნებდა უმრავლესობისა და ბრძენთა რწმენების საფუძველზეც.⁸

ამრიგად, რწმენა, რომელიც ხშირად ცოდნის ანტაგონისტადაა გამოყვანილი პლატონთან, მის მოსწავლესთან არა მარტო მორიგებულია ცოდნასთან, არამედ ასევე ფილოსოფიური შემეცნების ნაწილიც ხდება.

⁸ Burnyeat 1986, 11.

არისტოტელეს შეხედულება განსხვავებულია მაშინაც, როცა საქმე სიბრძნეს ეხება. მასთან სიბრძნე აღარ არის დაკავშირებული სოკრატესეულ განმარტებასთან, რომლის მიხედვითაც სიბრძნე გულისხმობს იმის ცოდნას, რომ მავანმა არაფერი არ იცის. ის სიბრძნის მნიშვნელობის წარმოსაჩენად მას მიჯნავს გამჭრიახობისაგან (φρόνησις).⁹ გამჭრიახ ადამიანს აქვს უნარი შეამჩნიოს, რა არის კარგი მისთვის და ზოგადად ხალხისათვის. გამჭრიახი ადამიანის მაგალითად მას მოჰყავს პერიკლე (*Nic. Eth.* 1140b9-1140b12), პოლიტიკური მოღვაწე, რომლის მმართველობის პერიოდში ათენი მნიშვნელოვნად დაწინაურდა კულტურული და ეკონომიკური თვალსაზრისით. მაგრამ პოლიტიკაში დახელოვნებულობის გამო ადამიანი ვერ ჩაითვლება ბრძენად, მცოდნედ. როგორც ითქვა, ცოდნა ეხება მხოლოდ უცვლელსა და აუცილებელს. ბრძენს, რა თქმა უნდა, ვერ ეცოდინება ის სფერო (იქნება ეს პოლიტიკა თუ მარადიული და უცვლელი ობიექტების არმქონე ნებისმიერი ისეთი სფერო), რომლის შესახებაც საერთოდ არ არსებობს ცოდნა. ამგვარად, სიბრძნის მოყვარულები: ანაქსაგორა, თალესი და ა.შ. სულაც არ ყოფილან გამჭრიახნი – მათ არ ჰქონდათ პრაქტიკული მოხერხება. ისინი არ იყვნენ გაწაფული საკუთარი ინტერესების დაცვასა და ხალხისათვის სიკეთის მოტანაში. ბრძენი, ამის სანაცვლოდ, ფლობს იმვით, გასაოცარ, რთულად საწვდომ ცოდნას, რომელიც გამოუსადეგარია პრაქტიკული თვალსაზრისით. სიბრძნე წილნაყარია გონით შემეცნებასთან, გონებასთან (νοῦς) და ის გულისხმობს მარადიული და უცვლელი საგნების შესახებ ცოდნის ფლობას (*Nic. Eth.* 1141b2-1141b10). ამ-

⁹ ხშირად ინგლისურენოვან მეორად ლიტერატურაში φρόνησις-ი ასევე სიბრძნის ერთ-ერთ სახეობად მიიჩნევა და თარგმნილია როგორც პრაქტიკული სიბრძნე (practical wisdom), ხოლო σοφία როგორც თეორიული სიბრძნე (theoretical wisdom; იხ. მაგ. Ryan 2020, 8). არისტოტელე, ტერმინოლოგიური თვალსაზრისით მაინც, არანაირ საფუძველს არ იძლევა, რომ φρόνησις-იც მიჩნეულ იქნას სიბრძნის, σοφია-ს ერთ-ერთ ნაწილად. ამიტომ აქ ის არ იქნება განხილული, როგორც სიბრძნის სახეობა.

გვარად, ერთი მხრივ, არისტოტელეც, პლატონის მსგავსად, ერთმანეთთან აიგივებს ცოდნასა და სიბრძნეს, მაგრამ, მეორე მხრივ, მასთან სიბრძნე ცალსახად პოზიტიური შინაარსითაა სავსე.

სიბრძნის საკითხის მსგავსი გადაწყვეტა შეიძლება დაუკავშიროთ რწმენისა და ცოდნის არისტოტელესეულ გადაწყვეტას. რადგან პლატონთან რწმენასა და ცოდნას არ აქვთ დანაწილებული ობიექტები, სრულიად შესაძლებელია ის, რაც ცოდნის სახელს ეფარება, აღმოჩნდეს რწმენა. როგორც ითქვა, ამ მუდმივ დაეჭვებას მიჰყავს პლატონი საკუთარი უმნიშვნელოვანესი შეხედულებების წინააღმდეგ წასვლისაკენ და ამიტომ ითვლება მასთან უგონიერეს ცოდნად ცოდნის არქონის მტკიცება. მასთან სწორედ ამ უკიდურეს ნეგატიურობაში თავისუფლება ინდივიდი რწმენებისაგან და ახერხებს, გონივრულად უშინროს სამყაროს. არისტოტელეს, მიუჩინა რა რწმენებსა და ცოდნებს განსხვავებული ობიექტები და ამგვარად მოახერხა მათი შეპირისპირების მოხსნა, უკვე თამამად შეუძლია თქვას, რომ ბრძენია ის ადამიანი, რომელსაც მარადიული და უცვლელი საგნების შესახებ პოზიტიური ცოდნა აქვს. თუ ინდივიდი მარადიულისა და უცვლელის შესახებ ცდება, ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ ის თავის რწმენაშია ჩაკეტილი, არამედ ეს იმას ნიშნავს, რომ მას უბრალოდ არ აქვს ცოდნა.

ავგუსტინეს ხედვა

ავგუსტინეს ნაკლებად მიუწვდებოდა ხელი პლატონისა და არისტოტელეს ტექსტებზე. მის მიერ დასახელებული წყაროების შესწავლის შედეგად, ჯეიმს ო'ლონელი ასკვნის, რომ ერთადერთი პლატონური დიალოგი, რომელიც მას ნამდვილად ჰქონდა წა-

კითხული, არის „ტიმეოსი“.¹⁰ რაც შეეხება არისტოტელეს, ავგუსტინე წერს, რომ ახალგაზრდობაში ხელში ჩაუვარდა ძნელად მოსაპოვებელი წიგნი, არისტოტელეს „ათი კატეგორია“ (*Conf.* 4.16.28). არ არსებობს რამე მტკიცებულება იმისა, რომ ის ამ ტექსტის გარდა სტაგირელი ფილოსოფოსის რომელიმე სხვა ნაშრომს უშუალოდ იცნობდა.

ამ ყველაფერის მიუხედავად, უდავოა როგორც ერთი, ისე მეორე მოაზროვნის არაპირდაპირი გავლენა მასზე.¹¹ როგორც თავად წერს, არა მარტო იცნობდა პლატონის ფილოსოფიის მემკვიდრეების, ნეოპლატონიკოსების ლათინურენოვან თარგმანებს (*Conf.* 7.9.13), არამედ ამ ტექსტებმა მნიშვნელოვანი როლი შეასრულეს მისი მცდარი შეხედულებებისაგან გათავისუფლებასა და თვითშემეცნების დაწყებაში (*Conf.* 7.10.16). რაც შეეხება არისტოტელეს, არაპირდაპირი გზით მას იცნობდა როგორც ნეოპლატონიკოსების, ასევე ვარონის მეშვეობით.¹² ითვლება, რომ პლატონისაგან განსხვავებით, ავგუსტინეს პოზიციები ხშირად სტაგირელისაგან მკვეთრად განსხვავდება. თავადაც პირდაპირ აცხადებს, რომ არისტოტელეს „ათმა კატეგორიამ“ მას არავითარი სარგებელი არ მოუტანა, თუ არ დააზიანა, რადგან ჭეშმარიტებას კი არა, არამედ მცდარ აზრებს აზიარა (*Conf.* 4.16.29). ნებისმიერ შემთხვევაში, პლატონისა და არისტოტელეს ურთიერთსაპირისპირო ფილოსოფიური პოზიციების საფუძველზე შექმნილი დაძაბულობის ველი, ბევრი სხვა მოაზროვნის მსგავსად, ავგუსტინესთვისაც მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა ორიგინალური ხედვის ჩამოყალიბების პროცესში.

¹⁰ იმ ტექსტების სიის გასაცნობად, რომლებიც წაკითხული ჰქონდა ავგუსტინეს, იხ. O'Donnell 1980, 144–75.

¹¹ ავგუსტინესთან არისტოტელიანიზმისა და პლატონიზმის/ნეოპლატონიზმის გავლენებზე იხ. Byers 2012, 175–187.

¹² Byers 2012, 176.

ის თავის ადრულ ნაშრომებში განსაკუთრებულად შთაგონებულია პლატონის მოგონების თეორიით. ამ თეორიის წარმოსაჩენად ავგუსტინე *De Magistro*-ში მსჯელობას იწყებს შემდეგი კითხვით: როგორ არის შესაძლებელი რამის შემეცნება, სწავლება? პასუხად ასახელებს სწავლების სამ სავარაუდო მეთოდს: 1. ნიშნების გამოყენებას, 2. თითოთი ჩვენებას და 3. ქმედებით ჩვენებას. 1. რამის მითითების, სწავლებისათვის გამოიყენება სხვადასხვა ტიპის ნიშნები. მაგალითად, ომის ღროს საყვირი ერთგვარი ნიშანია მეომრებისათვის, რათა დაიწყონ ბრძოლა, ანდაც უკან დაიხიონ. ნიშნებს შორის განსაკუთრებული ადგილი უნდა ეჭიროს სიტყვებს: სწორედ სიტყვების მეშვეობითაა შესაძლებელი სინამდვილეთა (*res*) აურაცხელი, ერთმანეთისაგან სრულიად განსხვავებული ფორმების აღნიშვნა. მათი წყალობით, ადამიანს შეუძლია რამდენიმე წამში ერთდროულად მიუთითოს ისეთ ურთიერთგანსხვავებულ სინამდვილეებზე, როგორებიცაა „სამყარო“, „შოკოლადი“, „სითეთრე“, „სიცილი“, „შვიდი“. სწორედ სიტყვებით იქმნება ურთულესი მეცნიერული ტრაქტატები თუ პოეზიის საოცარი ნიმუშები. 2. თითოთი ჩვენებას რაც შეეხება, ეს მეთოდი გამოსადეგია მაშინ, როცა საქმე ეხება სხეულებრივი საგნების და საგანთა იმ თვისებების შესწავლას, რომლებიც ხილვადია. მაგალითად, თუ ვინმე იკითხავს, „რა არის მზე?“, ამ კითხვაზე პასუხად საკმარისია თითის გაშვერა მზისკენ. ასევე, თუ ვინმე იკითხავს, „როგორი არის წითელი ფერი?“, საკმარისია წითელი საგნის ჩვენება. 3. სინამდვილეთა ნაწილის შესწავლა შესაძლებელია მოქმედებითაც. მაგალითად, თუ ინდივიდი დაინტერესდება და იკითხავს – „რა არის ცეკვა?“, შესაძლოა მას ცეკვის მნიშვნელობა ასწავლონ ცეკვის ჩვენებით (*Mag.* VII.19-VII.20).

ერთი შეხედვით, სწავლების ამ სამი სავარაუდო მეთოდიდან ყველაზე ეფექტური უნდა იყოს ნიშნების, უფრო კონკრეტულად კი სიტყვების გამოყენება. შეიძლება სინამდვილის გამოხატვის უნარში ენის მრავალფეროვან შესაძლებლობებს გაუტოლდეს

თითით თუ მოქმედებით ჩვენების შეზღუდული უნარი?! მაგრამ აქ ავგუსტინე მოულოდნელი მიმართულებით ავითარებს მსჯელობას. ის წარმოიდგენს ასეთ სიტუაციას: ვთქვათ, ცხოვრებაში პირველად გვესმის, რომ ვიღაც წარმოთქვამს ბგერებს: „კაპუტ“. ჩვენ ისიც კი არ ვიცით, ეს მნიშვნელობის მქონე სიტყვა არის, თუ ბგერათა უაზრო თანმიმდევრობა და ვსვამთ კითხვას: „რა არის ‘კაპუტ‘“? საპასუხოდ, ამ სიტყვის წარმომთქმელი თითს იშვერს თავისაკენ. ამ დროს ჩვენ ვსწავლობთ რაღაცას, ვსწავლობთ, რომ „კაპუტ“ არის თავი. მაგრამ არის კი ეს კონკრეტული სინამდვილის შესწავლა? თუ უბრალოდ ვისწავლეთ კონკრეტულ ბგერათა თანმიმდევრობის („კაპუტ“-ის) მნიშვნელობა, რომლითაც აღინიშნება ეს სინამდვილე ერთ კონკრეტულ ენაში? შევძლებდით კი ოდესმე მხოლოდ ენის მეშვეობით გაგვეგო, რა არის თავი, რომ არ არსებობდეს თავის თითით ჩვენების შესაძლებლობა? ანალოგიურად შეიძლება დაისვას კითხვა: შევძლებდით კი გაგვეგო, რას ნიშნავს „სალტარე“ (ლათ. „ცეკვა“), რომ არ გვექონოდა მანამდე ნანახი ნამდვილი ცეკვა? ავგუსტინე მიიჩნევს, რომ ამას ვერ შევძლებდით. ახალი სიტყვების გაცნობით შევისწავლით არა სინამდვილეებს, არამედ სიტყვათა მნიშვნელობებს, რომლებიც უბრალოდ შეგვახსენებენ იმ სინამდვილეებს, რომელთა შესახებ ცოდნა ისედაც გვექონდა (*Mag. X.33-X.35*). როგორი დასკვნა შეიძლება გამოვიტანოთ აქედან? რომ სიტყვები და ზოგადად ნიშნები სინამდვილეთა შესწავლაში არ გვეხმარებიან და ეს მხოლოდ თითითა თუ ქმედებით ჩვენებით არის შესაძლებელი? ავგუსტინეს აქეთ არ მიჰყავს თავისი მსჯელობა. მას შემეცნების დანარჩენი ორი ხერხის ეფექტურობაშიც ეპარება ეჭვი. რატომ ვერ შეისწავლიან სინამდვილეებს ცხოველები? მათაც ხომ აქვთ ყურები და ესმით სიტყვები, ისინიც ხომ ხედავენ გამვერილ თითსა თუ ქმედებას?! ავგუსტინეს იმის თქმა სურს, რომ როცა სინამდვილის შესწავლაზე ვსაუბრობთ, ჩვენი მზერა არასწორ მხარესაა მიმართული, თუ სინამდვილეთა მასწავლებელს შემეცნებლის მიღმა

ვეძებთ. არც სიტყვები და არც რამე გარე ფენომენი არ არის საგანთა შესწავლის, მათი წვდომის მიზეზი. სინამდვილეების შესახებ ცოდნა შემმეცნებლისათვის შინაგანია, მის სულშივეა. რამის გაგება, წვდომა შესაძლებელია შინაგანი ქვემარტივებით. ადამიანი ფლობს ამ შინაგან ქვემარტივებას და სწორედ მისი მეშვეობით ეხსნება მას საგანთა არსი, მისი მეშვეობით ახერხებს მასშივე არსებული ცოდნის გახსენებას მაშინ, როცა სინამდვილეთა შესაბამისი სიტყვები ესმის (*Mag. XI.38*). ამ შინაგანი ქვემარტივების არარსებობის გამო არის, რომ ზუსტად იმავე სიტყვების მოსმენა, თითოთ თუ მოქმედებით ჩვენება, მაგალითად, ძაღლისათვის ვერ ხდება სინამდვილეთა გამამჟღავნებელი. ცდებიან ისინი, ვინც ან სიტყვებს მიიჩნევენ რამის სწავლის საშუალებად ან საკუთარი თავი წარმოუდგენიათ სხვათა მასწავლებლებად. ერთადერთი მასწავლებელი არის თითოეულ ინდივიდში არსებული შინაგანი სინათლე, ქვემარტივება, რომელიც ნათელს ჰყენს სინამდვილეებს და სიხარულით ავსებს ადამიანს. ე.წ. „მასწავლებელი“, იქნება ეს მშობელი, პედაგოგი, მეგობარი თუ ნებისმიერი სხვა, რამე ცოდნას კი არ გადასცემს ინდივიდს, არამედ უბრალოდ აძლევს საშუალებას, გამოავლინოს შინაგანი სინათლე. სინამდვილე მასში რომ არ ყოფილიყო, სიტყვები მას ვერაფერს ვერ გაახსენებდა (*Mag. XII.40*).

ავგუსტინეს ამ ადრეულ მოსაზრებაში, რომელიც ამტკიცებს, რომ ადამიანი უბრალოდ იხსენებს მის სულში არსებულ სინამდვილეებს, მიუხედავად ოდნავ განსხვავებული ტერმინოლოგიისა და აქცენტებისა, ამკარად იკითხება პლატონის მოგონების თეორია. თუმცა, მეორე მხრივ, მისი სკეპსისი ენისადმი ნაკლებად პლატონისეულია.

თავის გვიანდელ ნაშრომში, *De Trinitate*-ში, ავგუსტინე საერთოდ უარყოფს ბერძენი ფილოსოფოსის მოსაზრებას. ის წერს, რომ პლატონის მოგონების თეორიის თანახმად, სულები არსებობდნენ იქამდე, სანამ ისინი კონკრეტული ინდივიდის სხეულს

შეუერთდებოდნენ მისი დაბადებისას. სული სწორედ იმ ცხოვრებად იხსენებს ამა თუ იმ საგანსა თუ ფენომენს, რომლითაც ცხოვრობდა სხეულთან შეერთებამდე. მოგონების თეორიის ამ პრიმიტიული ახსნის შემდეგ ავგუსტინე ამბობს, რომ ბერძენი ფილოსოფოსის მოსაზრება არ უნდა იყოს სწორი. თუ სული იხსენებს წინა ცხოვრებაში დაგროვებულ ცოდნას, მაშინ ყველა სულს სხვადასხვაგვარი ცოდნა უნდა გამოჰყოლოდა და ადამიანთა უნარები ამა თუ იმ სფეროში, მაგალითად, გეომეტრიაში, არ უნდა ყოფილიყო მეტნაკლებად მსგავსი, ყველას თავისი განსაკუთრებული უნარები უნდა ჰქონოდა წინა ცხოვრების შესაბამისად. ყველა ხომ გეომეტრი ვერ იქნებოდა წინა ცხოვრებაში?! მაგრამ ფაქტია, რომ ადამიანები მეტნაკლებად ერთნაირ შესაძლებლობებს ფლობენ, როცა საქმე უმარტივეს გეომეტრიას ეხება (*Trin.* 12.15.24).

ამგვარად, თავის აღრინდელ ნაშრომებში ის უარყოფს არისტოტელესეულ თეორიას, რომლის მიხედვითაც, გონითი შემეცნების აუცილებელი წინაპირობაა გრძნობადი შემეცნება, ხოლო მოგვიანებით უარყოფს პლატონის დებულებასაც, რომელიც ცდილობდა გონითი უნარები მარადიულად არსებული სულის მეშვეობით აეხსნა. რა დასკვნის გამოტანა შეიძლება? ვხვდებით ავგუსტინესთან სრულ სკეპსის, როცა საქმე გონითი შემეცნების წარმომავლობას ეხება?

მისი შეხედულება უფრო გამოიკვეთება რწმენის, ცოდნისა და სიბრძნის ურთიერთმიმართების ჩვენებით.

ის, არისტოტელეს მსგავსად და პლატონის საწინააღმდეგოდ, რწმენაზე არ მსჯელობს ნეგატიურ კონტექსტში, როგორც ცოდნის საპირისპიროზე; რწმენას განიხილავს ორ სხვა ცნებასთან: გაგებასა (*intelligere*) და ცრურწმენასთან (*opinio*)¹³ ერთად და, ფაქ-

¹³ სიტყვა „*opinio*“-ს უფრო ზუსტი ქართული თარგმანი იქნებოდა შეხედულება, მოსაზრება, წარმოსახვა, მაგრამ ეს თარგმანები ნაკლებად გამოხატავს იმ მნიშვნე-

ტობრივად, ამ უკანაკნელზე გადააქვს უარყოფითი განსაზღვრებები. რამის გაგება არასოდეს არის ნეგატიური (იმის გაგებაც კი, თუ როგორ მოკლა მტერი რისკის გარეშე, თავისთავად არ არის დანაშაული; არასასურველია ამ ცოდნის პრაქტიკაში განხორციელების ნება, ასეთის არსებობის შემთხვევაში). გაგებისაგან განსხვავებით, რწმენა ხან სასარგებლოა და ხანაც – არა (თუ ის ჭეშმარიტია, სასარგებლო იქნება, თუ მცდარი – მაშინ არა). თუმცაღა იმას, ვისაც სწამს, უნდა ჰქონდეს იმის გარჩევის უნარი, რომ მას კი არ ესმის გარკვეული საკითხი, არამედ აქვს დაუსაბუთებელი რწმენა. ცრურწმენა კი მუდამ მცდარია და მუდამ არასასურველი. ცრუმორწმენეს ჰგონია, რომ მან რაღაც იცის და ამით შეუძლებელს ხდის ჭეშმარიტი ცოდნის ძიება-მოპოვებას (*Util. Cred.* 11.25).

გარდა იმისა, რომ რწმენა ზოგჯერ თავისთავად პოზიტიური მოვლენაა, მის გარეშე შეუძლებელია ნებისმიერი ტიპის ცოდნა; რწმენა არის ცოდნის დასაწყისი (*Trin.* 9.1.1). ავგუსტინე პლატონს, კონკრეტულად კი მის მენონის პარადოქსს იყენებს საკუთარი მოსაზრების არგუმენტად, რომელიც ამგვარად შეიძლება ჩამოყალიბდეს: თუ ისეთ კითხვას დასვამ, რომელზე პასუხი უკვე იცი, მაშინ აზრი არ აქვს კითხვის დასმას; თუ ისეთ კითხვას დასვამ, რომელზე პასუხიც არ იცი, მაშინ ვერ მიხვდები, პასუხი სწორია თუ არა. მაშასადამე, კითხვების დასმით შეუძლებელია რამე ცოდნის მიღება.¹⁴ ავგუსტინე პარადოქსის ახსნისას ამტკიცებს, რომ მართლაც შეუძლებელია სრული უცოდინარობიდან რამე ცოდნის მიღება, საჭიროა ცნობიერების ამ ორ რადიკალურ მდგომარეობას შორის რაღაც შუალედურის არსებობა, რაც შემმეცნებელს მისცემს საშუალებას, ერთმანეთისაგან გაარჩიოს მცდარი და სწორი პასუხები. სარწმუნოება (*auctoritas*) არის ასეთი შუალედური რგო-

ლობას, რომელსაც მასში დებს ავგუსტინე – მასთან „*opinio*“ აუცილებლად მცდარია.

¹⁴ Sorensen 2020, 7.

ლი (*Ord.* 2.9.26). თუ, მაგალითად, დასვამ კითხვას, როგორ უნდა გადახვიდე მდინარის მეორე მხარეს და პასუხად მიიღებ, რომ უნდა გადააფრინდე, აქ უკვე პასუხის არასარწმუნოობის საფუძველზე იქმნება ცოდნა: პასუხის გამცემი არასწორად მსჯელობს. ამგვარად, როგორც ავგუსტინეს შემოქმედებიდან ერთ-ერთი ყველაზე პოპულარული ფრაზა ამტკიცებს: „რწმენა ეძებს, გონება პოულობს“ („fides quaerit, intellectus invenit“; *Trin.* 15.2.2).

თუ რწმენა მცდარი აღმოჩნდება, ცოდნის მიღებისას ის მყისიერად უგულებელიყოფა, მაგრამ ჭეშმარიტი რწმენა ცოდნის მოპოვების შემდეგ არ ქრება. ის ცოდნასთან ერთად აგრძელებს ცნობიერებაში არსებობას (*Trin.* 13.1.3). პლატონის საწინააღმდეგოდ, ავგუსტინე იტყობდა: მაშინაც კი, თუ მე ვიცი, რომ სამკუთხედის კუთხეების ჯამი 180 გრადუსია, ანუ შემიძლია ეს მტკიცება დავასაბუთო, ამავდროულად მწამს კიდევ ამ მტკიცებისა. რომ არ მწამდეს, ვერც მეცოდინებოდა. ამდენად, რწმენა არა მარტო ცოდნის დასაწყისი, არამედ მისი მუდმივი თანმხლებიცაა.

რწმენის მნიშვნელობის გაფართოების პარალელურად ავგუსტინე ამცირებს ცოდნის საზღვრებს. ის მიიჩნევს, რომ ცოდნის მიღება შესაძლებელია იმ საგანთა შესახებ, რომლებიც ცალებადნი არიან და კონკრეტულ დროს არსებობენ (*Trin.* 12.12.17). ვთქვათ მავანი ამტკიცებს, რომ მთვარე სავსეა კონკრეტულ მომენტში და ამა და ამ ადგილას არის. ამის მომსმენს, თუ ის თავად არ უყურებს ცას, უბრალოდ სწამს ამ სიტყვების სიმართლისა. ასეთი რწმენის ცოდნად ქცევა ძალიან მარტივია: საკმარისია მალთა ახედვა (*Mag.* 12.39). აქ ავგუსტინე გამოთქვამს როგორც პლატონის, ასევე არისტოტელეს საწინააღმდეგო აზრს: როგორც ითქვა, ეს ორი მოაზროვნე ცოდნის ობიექტად მიიჩნევს მარადიულ და უცვლელ საგნებს. ისინი, მართალია განსხვავებულად, მაგრამ სწორედ გრძნობადი მონაცემების საფუძველზე მიღებული შედეგების გამოყოფას ცდილობდნენ ცოდნისაგან. ავგუსტინე კი

პირიქით, სწორედ გრძნობადის საფუძველზე მიღებულ შემეცნებას მიიჩნევს ცოდნად.

ბევრი რამის ცოდნა უბრალოდ შეუძლებელია. მაგალითად, ყველა ადამიანმა იცის, რისი სწამს ან რა ნებაავს მას, მაგრამ მას უბრალოდ უნდა სწამდეს, რისი სწამთ ან რა უნდათ სხვებს – სხვა ინდივიდების რწმენებისა და სურვილების შესახებ ხომ უბრალოდ მათივე სიტყვებიდან და საქციელიდან გამომდინარე ვაკეთებთ დასკვნებს და მათი დასაბუთება არ შეგვიძლია (*Trin.* 13.2.5).

რწმენაა საჭირო იმ საგანთა წვდომისთვისაც, რომელთაც ვერ ვხედავთ (*Trin.* 13.1.2); ისიც, რაც ჯერ არ გამხდარა ცხადი გონებისათვის, შესაძლოა სწორედ რწმენით იქნას შენარჩუნებული (*Trin.* 8.1.1).

ის, რაც თავს ცოდნად აცხადებს, არ ტოვებს ადგილს ძიებისათვის, მიიჩნევს რა თავს უეჭველად და დასაბუთებულად. სწორედ მსგავს შემთხვევებშია შესაძლებელი ცოდნის მიღმა შეცდომა, უცოდინარობა იმალებოდეს. ამის საპირისპიროდ, რწმენა შემეცნებელს განაწყობს ქუშმარიტების ძიებისათვის. არარაციონალური მარცვალი, დაუსაბუთებლობა რწმენას სძენს თავმდაბლობას და დიდ მნიშვნელობასაც, რადგან სწორედ მისი გაცხადებული უცოდინარობა, დაუსაბუთებლობა ქმნის სივრცეს იმისათვის, რათა ინდივიდი იყოს მუდმივ ძიებაში. ადამიანური შემეცნების უნარის შეზღუდულ ფარგლებში კი ძიების უმთავრესი მიზანი ძიების არშეწყვეტაა, რათა ამგვარად თავიდან იქნას არიდებული ცოდნის სახელით შენიღბული არცოდნა (*Trin.* 9.1.1).

აქ, პარადოქსულად, სწორედ გაცნობიერებული რწმენის გაიდეალებამდე მიდის ე.წ. ეპისტემოლოგიური თავმდაბლობა, პლატონისეული ნეგატიური ცოდნის იდეალი („ვიცი, რომ არაფერი არ ვიცი და ამიტომაც ვარ ბრძენი“), რომელიც თავად პლატონთან სწორედ ცოდნის სახელით გავრცელებული რწმენებისაგან თავდაცვას გულისხმობს, ხოლო ავგუსტინესთან, როგორც

ჩანს, „გაამპარტავნებული“ ცოდნების რწმენების სტატუსამდე დაყვანას ისახავს მიზნად. შემიძლია ვიცოდე, მთვარე როგორ პოზიციაშია ამა და ამ წუთს, შემიძლია ვიცოდე, ის სავსეა თუ არა, მაგრამ მსგავსი ცოდნები არ კრავს სამყაროს მთლიანობას – ეს ცოდნა წარმავალ საგნობრივ ვითარებებს ეხება. ასევე შემიძლია ვიცოდე უცვლელი საგნობრივი ვითარებები (მაგ. ორჯერ ორი ყოველთვის იქნება ოთხი). ავგუსტინე, პლატონის მსგავსად, მიიჩნევს, რომ მსგავს მტკიცებებს დიდი მნიშვნელობა აქვს. მეცნიერებები, რომლებიც იკვლევენ უცვლელ ან გარკვეული წესრიგის საფუძველზე განმეორებად საგნებს (მათემატიკა, ასტრონომია, მუსიკა და ა.შ.), გონებას კარნახობენ, რომ დაუბრუნდეს მარადიულსა და წარუვაღზე ფიქრს, დაუბრუნდეს ჭეშმარიტებაზე ფიქრს (*Trin.* 12.14.23). მაგრამ ჭეშმარიტება არ გულისხმობს უცვლელი თუ მყარი საგნობრივი ვითარებების ცოდნას. ცოდნა არის მხოლოდ შედეგი იმ ჭეშმარიტებისა, რომელიც ცოცხალი, გონიერი არსების შინაგანი პრინციპია (*Mag.* XI.38).

შინაგან ჭეშმარიტებასთან არის ნაზიარები სიბრძნე, რომელიც პლატონისა და არისტოტელეს საპირისპიროდ, ავგუსტინესთან გამიჯნულია ცოდნისაგან. არა ცოდნა, არამედ სიბრძნე თავისუფალი გრძნობადი შემეცნებისაგან (*Trin.* 12.12.17) და მარადიული და უცვლელი საგნების წვდომისაკენ მოწოდებული (*Trin.* 12.14.22). წარმოვიდგინოთ ინდივიდი, რომელმაც ყველაფერი იცის, ყველა შესაძლო კითხვაზე აქვს პასუხი. ასეთი ცოდნაც კი არ იქნებოდა ავგუსტინესათვის საკმარისი, რათა ეს არსება ბრძენად მიეჩნია. სიბრძნეს არ განსაზღვრავს მექანიკურად დახვავებული ცოდნები; შემეცნების ეს უმაღლესი ფორმა არ ჰგავს ანატომისტის მიერ გაკვეთილ გვამზე მუშაობას; სიბრძნე სიცოცხლისათვის შინაგანი, აქტიური პროცესია, რომელიც არ გულისხმობს რწმენებისაგან გათავისუფლებას. შეუძლებელია ინდივიდი გაექცეს რწმენას და ცოდნას ჩაეხუტოს. სიბრძნეს უბრალოდ შეუძლია ისეთი რწმენის ამოცნობა, რომლითაც შესაძლებელია მარადიულ-

ის წვდომა და ბედნიერების მოპოვება (*Trin.* 14.1.3). სიბრძნე არის ის პრინციპი, რომელიც ინდივიდს იჭერს რწმენათა დაუსაბუთებლობის, არცოდნის გაცნობიერებულობაში და სწორედ ამგვარად აძლევს ჭეშმარიტების წვდომის საშუალებას. ეს წვდომა არ ჰგავს ჩვეულებრივ საგანთა ჭვრეტას. მთვარის ადგილმდებარეობის დადგენა და შემდეგ ამ ცოდნის გონებაში შენახვა უპრობლემოდ შეუძლია ინდივიდს. გონების თვალთ მარადიულ და უცვლელ საგანთა ჭვრეტის მცდელობა კი იშვიათად თუ გამოდგება წარმატებული და მაშინაც, როცა ეს უიშვიათესი წამი დგება, ის, ვინც მიეახლა ამ საგნებს, მათში კი არ რჩება, არამედ, მყისიერად ასხლეტილი, უკუიქცევა (*Trin.* 12.14.23). ამ განჭვრეტას ვერც ცოდნაში და ვერც სიტყვაში შეინახავ, რადგან არც ცოდნის ფორმა და არც სიტყვის უნარი არის შესაფერისი. მართალია მეცნიერებების შესწავლა ინდივიდს ეხმარება, კვლავ დაუბრუნდეს იმაზე ფიქრს, რაც მუდამ არის, მაგრამ აქაც არ არსებობს გარანტიები. ამიტომ გაცნობიერებული რწმენები მოაზროვნე არსების განუყოფელი ნაწილია. არა რწმენათა მოშორება, არამედ მათი დაუსაბუთებლობის გამჭვირვალეობა, მუდმივ ძიებაში ყოფნა არის ის წერტილი, საიდანაც იწყება ფიქრი იმაზე, რაც მუდამ არის.

შეჯამებისათვის

რწმენის, ცოდნისა და სიბრძნის ურთიერთმიმართებამ საკმაოდ დიდი გზა განვლო პლატონიდან ავგუსტინემდე. შევაჯამოთ ეს გზა:

პლატონი არ ენდობა გრძნობად შემეცნებას და მიიჩნევს, რომ გრძნობები, რომელთაც მხოლოდ წარმავალი საგნების წვდომა ხელეწიფებათ, ვერ მოგვიტანენ ცოდნას. ის არ ენდობა რწმენასაც, რომელიც ან ორიენტირებულია წარმავალზე, ან უცვლელსა და მარადიულ ობიექტებს ისე წვდება, რომ არ ამოწმებს, ასაბუთებს მათ. მისთვის ის გონების მიერ გადაუმოწმებელი კულტურული ნორმები, რომლებშიც მისი თანამოქალაქეები დარწმუნებუ-

ლი არიან, მღვიმეში გამოკეტილი ინდივიდების ყალბი ყოფის საფუძველია.

მხოლოდ მარადიულ საგანთა დასაბუთებადი წვდომაა ღირსი, ეწოდოს ცოდნა, ყველაფერი დანარჩენი არის რწმენა.

ერთი მხრივ, პლატონი ამ მოსაზრებებზე დაყრდნობით აგებს პოზიტიურ თეორიებს მარადიული და წარუვალი იდეების შესახებ, მაგრამ, მეორე მხრივ, მუდამ გასდევს მის ნაშრომებს ეჭვი, რომ ის ვერ წვდა ჭეშმარიტებას. ის ხშირად მზად არის უარი თქვას თავისი მტკიცებების პოზიტიურ ნაწილზე და დარჩეს სოკრატული ფორმულის ერთგული, რომლის მიხედვითაც, უმაღლესი ცოდნა და სიბრძნე ერთმანეთს ემთხვევა და ეს ორი გულისხმობს იმის არდავიწყებას, რომ ინდივიდმა სინამდვილეში არაფერი არ იცის.

ამგვარად, პლატონთან ხშირად რწმენა შეპირისპირებულია ცოდნასთან და სიბრძნესთან, როგორც დაუსაბუთებელი და არასაკმარისი.

არისტოტელე, მასწავლებლისაგან განსხვავებით, მიიჩნევს, რომ ყველაფერი, რის შესახებაც გონებას შეუძლია აზროვნება, მოგვეცემა გრძნობადი შემეცნების მეშვეობით.

მასთან რწმენაც უფრო პოზიტიურ კონტექსტშია განხილული. რწმენის ობიექტია წარმავალი საგნები, ხოლო ცოდნისა – წარუვალი, უცვლელი. ამგვარად იხსნება მათ შორის დაძაბულობა. როცა საქმე წარმავალ საგნებს ეხება, ჭეშმარიტი რწმენები ისეთივე მნიშვნელოვანია, როგორც უცვლელ საგნებთან მიმართებით ცოდნა. საზოგადოებისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ენდოქსას, იმ სანდო რწმენებს, რომლებსაც ხალხი ემხრობა.

რაც შეეხება სიბრძნეს, არისტოტელესთანაც ის ცოდნის იგივეობრივია. ბრძენი და მცოდნე ადამიანი არის ის, ვისაც პოზიტიური ცოდნა აქვს მარადიულისა და წარუვალის შესახებ.

ავგუსტინე ამ სამი ცნების ურთიერთდამოკიდებულებას სულ სხვაგვარად ხედავს. ის თვლის, რომ შეუძლებელია შემეცნება

რწმენის გარეშე. რწმენა ცოდნის საპირისპირო შემეცნების ფორმა კი არ არის, არამედ მისი დასაწყისი და მუდმივი თანმხლებია. ამიტომ შეუძლებელია პლატონის სურვილის განხორციელება და რწმენებისაგან თავისუფალი ცოდნის მიღება და ასევე ცდება არისტოტელეც, როცა ცდილობს რწმენისა და ცოდნის გამიჯვნას მათთვის განსხვავებული შემეცნების ობიექტების გამოყოფით. შემეცნების გათავისუფლება, ჭეშმარიტების გადამფარველი ცრურწმენებისაგან დაწმენდა არ გულისხმობს რწმენათაგან გათავისუფლებასაც, არამედ მათი დაუსაბუთებლობის გაცნობიერებას. არც სიბრძნეა ცოდნის იგივეობრივი. ბრძენი არის ის ადამიანი, რომელიც ხვდება, რომ შეუძლებელია სრულყოფილი ცოდნის მოპოვება მუდამ მყოფი საგნების შესახებ, ასევე შეუძლებელია მათი წვდომა რამე გარე ფაქტორის (მაგ. გრძნობადი შემეცნების) მეშვეობით: ის გულისხმობს მუდამ მყოფის შინაგანი ჭეშმარიტების სინათლეზე ჭვრეტას.

ბიბლიოგრაფია:

Aristotle. 1894. *Ethica Nicomachea*. Edited by J. Bywater. Oxford: Clarendon Press.

Aristotle. 1924. *Metaphysics*, edited by W.D. Ross. Oxford: Clarendon Press.

Aristotle. 1960. *Posterior Analytics. Topica*, edited and translated by Hugh Tredennick and E. S. Forster. Cambridge: Harvard University Press.

არისტოტელე. 2001. „სულის შესახებ“, მთარგმნელი თამარ კუკავა. თბილისი.

Aristotle. *de Anima*. 2015, edited by R.D. Hicks. Cambridge: Cambridge University Press.

Burnyeat, Myles F. 1986. "Good repute". *London Review of Books* 8(19): 11–13.

Byers, Sarah. 2012. "Augustine and the Philosophers." In: *A Companion to Augustine*, edited by Mark Vessey, 175-187. Noida: Wiley-Blackwell.

Kenny, Anthony and Jan Pinborg. "Medieval Philosophical Literature". In: *The Cambridge History of Later Medieval Philosophy*, edited by Norman Kretzmann / Anthony Kenny, Jan Pinborg, 9-42. Cambridge: Cambridge University Press.

Macmillan Encyclopedia of Philosophy. 1969. "Thomas Aquinas", subsection on "Theory of Knowledge", vol. 8. 106-107.

O'Donnell, James J. 1980. "Augustine's Classical Readings." *Recherches Augustiniennes* 15: 144-75.

Plato. 1903. *Platonis Opera*, edited by John Burnet. Oxford: Oxford University Press.

Plato. 1997. *Complete works*, edited by John M. Cooper. Indianapolis: Hackett Publishing Company.

Ryan, Sharon. "Wisdom". In: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, edited by Edward N. Zalta. 2020, accessed 15 January 2022; <https://plato.stanford.edu/archives/spr2020/entries/wisdom/>

S. Aurelii Augustini. *Opera Omnia*. Patrologiae Latinae Elenchus. accessed 15 January 2022; <https://www.augustinus.it/latino/index.htm/>.

Sorensen, Roy. "Epistemic Paradoxes", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Edited by Edward N. Zalta. 2020. accessed 15 January 2022; <https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/epistemic-paradoxes/>

The Britannica Encyclopedia Guide to the 100 Most Influential Scientists. 2008. "Aristotle", 7-12.

Whitehead, Alfred North. 1979. *Process and Reality*, edited by David Ray Griffin and Donald W. Sherburne. New York: Free Press.

Ana Lomadze

Iliia State University, Georgia

Plato, Aristotle and Augustine on Belief, Knowledge and Wisdom

Key words: Plato, Aristotle, Augustine, belief, knowledge, wisdom

The article shows how Plato, Aristotle and Augustine conceive relations between these concepts: belief (faith), knowledge and wisdom. In Plato's philosophy sometimes belief (δόξα) is contrasted with knowledge (ἐπιστήμη). For him, people who hold true beliefs are like blinds who go the right way. Knowledge is much more valuable, as it's the only way to grasp eternal and unchangeable things. Knowledge is the highest form of grasping the world for Aristotle too, but he is more optimistic about beliefs. For him endoxa (ἔνδοξα) – the beliefs of the many – are trustworthy and important part of the philosophy. As it regards wisdom (σοφία), both of the philosophers identify this concept with knowledge. Augustine considers that belief (credere) is inseparable from knowledge. When a human knows a thing, she/he also believes in it. Belief, faith (fides) is even wider than knowledge (scientia). Knowledge concerns only changeable things, whereas faith makes it possible to grasp unchangeable things. But grasping them is more perfect, when wisdom (sapientia) helps the faith. A knower can't grasp unchangeable things, but wise men can make it by contemplating inner truth.